

Н.В. ХМЕЛЕВСЬКА,
аспірантка
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Ключові слова: *правова допомога, гарантії, реалізація права, захисник.*

За час незалежності України гостро постала проблема гарантій правової допомоги громадянам в Україні. Конституція України гарантує кожному право на правову допомогу, проте не завжди є можливість його реалізувати.

Питання гарантій права на захист піднімались ще у працях дореволюційних дослідників (П. Логінов, П. Люблінський), радянських учених (В.М. Александров, А.О. Астрахань, Н.О. Боброва, Л.Д. Воеводін, В.Є. Гулієв, В.Т. Кабишев, В.О. Кучинський, В.О. Лебедев, О.І. Лепьошкін, С.Л. Лисенков, О.В. Міцкевич, Ф.М. Рудинський) та сучасних українських (Т.М. Заворотченко, В.В. Речицький, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Скакун, Т.В. Варфоломеева, Ю.М. Тодика, І.С. Щebetун та ін.). Проте незважаючи на вікові дослідження проблеми, досі не вдалось збудувати та повністю налагодити механізм реалізації гарантій правової допомоги.

Важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина приділяється міжнародно-правовим гарантіям. Вони передбачені міжнародними договорами, конвенціями, деклараціями і іншими міжнародними документами і є системою міжнародних норм, принципів, правових і організаційних засобів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона і захист прав, свобод і законних інтересів людини. Ціла

низка міжнародно-правових документів, ратифікованих Україною (Загальна декларація прав людини (1948 р.) [3, 18], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [7, 36], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) [8, 24]) зобов'язують нашу державу забезпечити будь-якій особі ефективні засоби правового захисту у разі порушення її прав та свобод.

В ч. 1 ст. 59 Конституції України гарантоване право кожного на правову допомогу [4, 114]. Рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. роз'яснено, що під гарантією на правову допомогу слід розуміти можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує [11, 24].

Закону України «Про правову допомогу», який би міг закріпити механізми реалізації та захисту прав осіб на правову допомогу, не існує. Вказаним законом необхідно створити та закріпити в Україні єдину систему правової допомоги, яка буде сприяти реальному захисту прав осіб, яким необхідна правова допомога.

Поняття «гарантії» вчені визначають з різних точок зору, але всіх їх об'єднує обов'язковий елемент — практична реалізація. Так, В.Ф. Погорілко та деякі інші науковці вважають, що юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина; першочергового значення вони набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян. Іншими словами, юридичні гарантії — це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина [5, 204].

О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко визначають гарантії як систему узгоджених факторів, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини [10, 35].

О.Ф. Скаун під гарантіями прав, свобод і обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [9, 317].

В.В. Введенська визначає гарантії як обов'язок держави щодо створення системи передумов, умов, закріплених у законодавстві засобів і способів, які забезпечують усім та кожному рівні правові можливості для виявлення, набуття та реалізації своїх прав і свобод, їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [1, 148].

Т.М. Заворотченко зазначає, що поняття гарантії прав і свобод людини та громадянина відрізняється від поняття конституційно-правових гарантії тим, що останні встановлюються Основним Законом держави та іншими законодавчими актами. Конституційно-правові гарантії за своїм характером є юридичними нормами, які дають можливість реалізувати права і свободи людини та громадянина в житті [2, 95].

Однією з класифікацій гарантії в теорії права є поділ на загальні та спеціальні [10, 230]. Загальні охоплюють всю

сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини, їх захист та поновлення у разі порушення. Серед загальних юридичних гарантії надання правової допомоги в Україні можна виділити право безпосередньо звернутися в суд за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав. Також наявність адвокатури, яка діє як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах.

До спеціальних гарантії на правову допомогу слід віднести нормативні приписи, які закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах. Зокрема, гарантія кожного заарештованого чи затриманого з моменту затримання захищати себе особисто та користуватись правовою допомогою захисника (ст. 29 Конституції України) [4, 108], норми кримінально-процесуального кодексу, які гарантують підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист (ст. 43, 43¹ КПК України) [6, 27].

Рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року за конституційним зверненням громадянина Солдатова Г.І. розтлумачено, що підозрюваний, обвинувачений і підсудний при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги може вибирати, крім адвоката, захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [11, 25]. Проте досі не прийнято законів, які б надавали право фахівцям у галузі права здійснювати захист в кримінальному процесі. Цьому можна знайти цілком логічне пояснення. Конституція України встановлює, що компетентним органом для надання правової допомоги є адвокатура. Будь-які інші органи не наділені таким правом. Лише адвокатська діяльність

базується на перевірці професійних знань, дотриманні Правил адвокатської етики, дисциплінарній відповідальності. Надаючи можливість іншим фахівцям права здійснювати захист, можна лише знизити його кваліфікованість та якість. Тільки адвокати, на нашу думку, наділені правом здійснювати кваліфікований захист прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності.

Конституційний Суд серед суб'єктів надання правової допомоги виділив Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат [11, 26]. Проте немає закону, який би закріплював їх право здійснювати захист у кримінальному процесі. Ми можемо лише говорити про можливість надання правової допомоги вказаними органами у цивільному процесі і тільки про деякі види правової допомоги (наприклад, надання консультації чи роз'яснення з правових питань).

Цілком прийнятним та можливим є надання правових послуг суб'єктами під-

приємницької діяльності в цивільному процесі. Вважаємо, що слід розмежовувати поняття «правова допомога» та «правові послуги». Правові послуги — це вид підприємницької діяльності, які надають фахівці у галузі права. Надання правової допомоги — вид професійної діяльності.

Якщо у кримінальному процесі реалізація права на правову допомогу існує, хоч з багатьма недоліками, то у цивільному з цим є проблеми. Законодавець детально прописує процедуру надання безоплатної правової допомоги саме у кримінальних справах, а малозабезпечені верстви населення при порушенні своїх майнових, житлових, земельних, сімейних прав фактично позбавлені гарантованого Конституцією України права на правову допомогу. Вважаємо за необхідне запровадити в Україні муніципальну адвокатуру, яка б надавала громадянам безоплатну правову допомогу в різних галузях права. Таким чином, гарантії на правову допомогу набудуть реального значення.

Список літератури:

1. *Введенська В.В.* Постраждалий від злочину: права, гарантовані Конституцією, у Кримінально-процесуальному кодексі відсутні / В.В. Введенська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. — Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Спец. випуск № 1(28).
2. *Заворотченко Т.М.* Поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні / Т.М. Заворотченко // Держава і право. — К., 2001. — Вип. 13.
3. Загальна декларація прав людини 1948 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. — К.: Юрінформ, 1992.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради — 1996. — № 30. — Ст. 141.
5. Конституційне право України / [за ред. В.Ф. Погорілка]. — К., 1999. — 734 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. — К.: Вид. Одіссей, 2010. — 231 с.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. — К.: Юрінформ, 1992.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. — К.: Юрінформ, 1992.
9. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.

10. Теорія держави та права: підручник / [за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 416 с.

11. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника // Вісник Конституційного Суду України. — К. 2000. — № 5.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется понятие гарантий на правовую помощь гражданам в Украине. Выделены общие и специальные гарантии правовой помощи. Рассмотрены актуальные проблемы реализации права на правовую помощь и пути их решения.

SUMMARY

The concept of guarantee of legal assistance to citizens in Ukraine is analyzed in the article. General and specific guarantees of legal assistance are determined. Urgent problems of realization of right for legal assistance and ways of their solution are examined.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 21.01.2011.